

A PASSIVE POLITICAL IDENTITY: CENTRE-RIGHT IN TURKEY

(1960-1980)

ÖNER BUÇUKCU

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

Mail: obucukcu@ybu.edu.tr,

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1517-6706>

ABSTRACT

The centre-right concept is referred frequently when analysing Turkish politics and Turkish political life. The term is used generally to specify the tradition begins with Democrat Party (1946). The Justice Party's electorates and party's politics are mentioned with this concept between 1960-1980. In this paper, It is tried to be explained the centre right concept by considering the main references. The cleaves in the centre-right politics, Democratic Party (1970) being in the first place, are analysed to be period of fragmentation of classical right politics in this article. In this process, identity politics came to the forefront, cultural politics became more important. The main reason for this situation that the bourgeoisie in the rural areas didn't satisfy its demands and necessities from centre-right politics. These necessities and demands appeared in the political sphere in the form of identity and culture.

Keywords: Centre-Right, Democratic Right, Anti-Communism, Modernisation, Identity, Nationalism, Centre-Periphery.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü:	Araştırma
Geliş Tarihi:	01.10.2020
Kabul Tarihi:	13.11.2020
Yayın Tarihi:	15.03.2021
Yayın Sezonu:	Ocak - Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

BUÇUKCU Öner (2021). "Edilgen Bir Siyasal Kimlik: Türkiye'de "Merkez Sağ"", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 17. Sayı: 60. (12-32)

muhafazakârdüşünce • yıl:17 - sayı:60 • ocak - haziran 2021

EDİLGEN BİR SİYASAL KİMLİK: TÜRKİYE’DE “MERKEZ SAĞ”

(1960-1980)

ÖNER BUÇUKCU

Öz

Türk siyasetini ve siyasal hayatını çözümlerken sıklıkla başvurulan kavramlardan birisi de “merkez sağ”dır. Kavram büyük ölçüde Demokrat Parti ile başlayan bir geleneği belirlemek için kullanılmaktadır. 1960-1980 arası dönemde ise Adalet Partisi’nin siyasal anlayışı ve seçmen kitlesi bu şekilde anılmıştır. Bu makalede söz konusu kavram temel referans noktaları dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren başta Demokratik Parti olmak üzere merkez sağda yaşanan bölünmeler bu makalede Türk siyasal hayatı araştırmalarında klasik sağ siyaset olarak anılan ideolojik yönelimin ve bu yönelimin yarattığı kimliğin ufulanma süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte kimlik siyaseti ön plana çıkmış, kültür politikaları önem kazanmıştır. Bu durumun esas sebebi ise taşradaki ticaret burjuvazisinin ihtiyaç ve taleplerine merkez sağ olarak anılan siyaset yönteminin cevap verememesidir. Bu ihtiyaç ve talepler ise siyasal alanda kültür ve kimlik biçiminde görünür olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Merkez Sağ, Demokratik Sağ, Anti-Komünizm, Modernleşme, Kimlik, Milliyetçilik, Merkez-Çevre.

Giriş

Türkiye siyasetinin son birkaç on yılı analiz edilirken son dönemde sıklıkla kullanılan kalıplardan birisi 1990'lardaki tecrübenin bir neticesi olarak merkez sağın ufanması; diğer bir ifadeyle sağ olarak adlandırılan siyasal konumun daha fragmental bir yapı arz etmeye başlamasıdır. Merkez-çevre yaklaşımları etrafında Türkiye'de çevre ile merkezin yer değiştirdiği, bunun da siyasal kimliklerin ve konumlanışların biçimlenmesini derinden etkilediği sıklıkla araştırmaların konusu edilmiştir. Özellikle 1995 seçimlerinden sonra Anavatan Partisi (ANAP)-Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyonunun, her iki partinin liderlerinin şahsî tercihleri dolayısıyla kurulamamış olması bu bahiste özellikle üzerinde durulan hususlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) yeni bir merkez inşa ettiği de sıklıkla dile getirilmektedir.

Benzer analizler sol-merkez ve sol siyaset için de geçerlidir. 1990'larda Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin (SHP) içerisinden Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) çıkması, diğer taraftan Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti'nin (DSP) 1990'lar boyunca ağır ama istikrarlı adımlarla yükselmesine paralel olarak CHP-SHP çizgisinin meclis dışında kalması ile neticelenen süreci de içine alan bir dönemde Türkiye'de solun bir araya gelmesi üzerine oldukça ciddi bir literatür ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) siyaset sahnesine çıkarak CHP'nin solunda kalan grupların önemli bir kısmını birleştirme iddiasını ileri sürmesi de bu bâbda ele alınabilir. Dolayısıyla siyasal kimliklerin her iki cenahındaki bu tartışmalar sadece bir tarafla özdeşleştirilemeyecek birtakım kırılmaların, kaymaların, parçalanmaların ya da yeni siyasal kimlikler etrafında bir araya gelmelerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Bu makalede Türkiye'de merkez sağ olarak adlandırılan siyaset biçiminin ideolojik ve toplumsal taban bağlamında ufanması üzerinde durulacaktır. Makalenin tezi Türkiye'de merkez sağ siyasetin siyasal bir kimlik olarak ufanmasının ve toplumsal tabanının erimeye başlamasının temellerinin 1960'lı yılların ikinci yarısındaki gelişmelerde gömülü olduğudur. Bu süreç beraberinde zaman zaman ivme kazanacak biçimde sağ siyasal kimliğin de dönüşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla merkez sağın çöküşü olarak çözümlenen gelişmelerin bir çöküşten ziyade siyasal kimliğin ve dolayısıyla siyasal kimliğin referanslarının değişmesi süreci olduğu savunulacaktır. Çalışma çerçevesinde tarihsel malzeme ve argümanlar 1960-1980 arası dönemden seçilecektir.

Bu amaca dönük olarak öncelikle sağ, sol ve merkez kavramlarını açıklamak gereklidir. Ardından bu sınıflandırmaların Türk siyasetinde ne anlama geldiği, nasıl tartışıldığı üzerinde durulacaktır. Tartışmanın sağlıklı yürütülebilmesi açısından “merkez sağ” olarak tavsif edilen farklılaşmanın temel yönelimlerini ortaya koymak amacıyla bir tarihsel olay ve bir tarihsel olgu üzerinde durmak elzem gözükmektedir. Bunlardan tarihsel olay 27 Mayıs darbesi, tarihsel olgu ise Soğuk Savaştır. Son olarak 1960-80 arası dönemde “merkez sağ”ın en büyük organizasyonu olarak kabul edilen Adalet Partisi (AP) ekseninde siyasal farklılaşmanın parametreleri üzerinde durulacaktır.

Sınıflandırmanın Eksenleri: Sağ, Sol ve Merkez

Türkiye’de sağ kimlikteki ufulanma sürecini ele almadan önce sağ ve sol kavramları üzerinde durmak faydalı olabilir. Her iki kavramın da büyük ölçüde Fransız Devrimi’ne referansla kullanıldığı söylenebilir. Ancak modern sosyal bilimlerde kavramların ele alınma şekline bakıldığında sağ kavramının daha ziyade “sol” tarafından ya da solda bulunanlar tarafından tanımlandığı ve konumlandırıldığı söylenebilir. Örneğin Norberto Bobbio (1999: 111-112) kavramı eşitlik ekseninde değerlendirmektedir. Bobbio’ya göre (basitleştirerek ifade edilirse) sol eşitlik yanlısı bir ideolojik pozisyonu ifade ederken sağ eşitlik karşıtı bir pozisyonun ifadesidir. Bobbio’nun ifadeleriyle “(b) ir yanda insanların farklı olmaktan çok eşit olduğunu kabul edenler, diğer yanda ise insanların eşit olmaktan çok farklı olduğunu kabul edenler vardır.” Bobbio’ya göre sol ve sağı birbirinden ayırıştıran en temel kriter budur. Özgürlük ise bu kategorileri birbirinden ayırmaktan ziyade kategoriler içerisindeki renkleri tespit etmemizi sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmeye müsaittir. Diğer bir deyişle hem sağda hem de solda özgürlük talebine olan vurgunun tonu aşırıktan merkeze uzayan bir skala üzerinde sol ya da sağ bir anlayışın spesifik konumunu verecektir. Çubuğu biraz daha özgürlükten yana büken sağ hareketler merkeze yakınken biraz daha özgürlük kısıtlamasına büken hareketler aşırılığa yönelmiş olmaktadır.¹

Sol ve sağ kimliğinin oluşumunun ve unsurlarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini tespit etmek gerekmektedir. Örneğin Smith, (2003: 71-72) ABD’de sağ, sol ve merkezi tespit edebilmek için üç aksiyal talepteki, yani ekonomik eşitlik, sosyal eşitlik ve toplum sağlığı konularındaki görüşlerinin değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Diamanti (2007: 735-737) İtalya’da merkez sağın 1994 seçimleri öncesinde, Hristiyan Demokratların

1 Bobbio’nun yaklaşımını ele alan Anderson, Bobbio’nun kategorik ve geçişkenliğe izin vermeyen bakış açısını eleştirmektedir (Anderson, 2000: 62-68).

dağılması ve *Patto per l'Italia'nın* (İtalya için Anlaşma) yeniden bir araya gelmesine paralel bir süreçte Silvio Berlusconi tarafından “inşa edildiğini” ileri sürmektedir. Berlusconi bir taraftan klasik sağ söylemin anti-komünist temasını sert bir biçimde işlerken diğer taraftan eski ve yeni arasında keskin bir farklılaşmanın altını çizmiştir. Bu çerçevede ülkedeki diğer siyasal kimlikler Birinci Cumhuriyet’le bir bağ ve süreklilik iddiası kurarken Berlusconi buna bir ara verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. İngiltere’de ise “merkez sağ”-da konumlandırılan Muhafazakâr Parti tarihsel olarak tek bir ulus fikri ve bu ulusun çıkarının her şeyin üstünde olduğu anlayışı üzerinde temellenen pragmatik bir anlayışın temsilcisi olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple bazı araştırmacılar Britanya Muhafazakâr Partisi’nin muhafazakârlığının “siyasi olasılık, düşünsel olasılık, çoklu gelenek ve önemli ölçüde ideolojik çaprazlamalar”dan oluştuğunu ileri sürmektedir (Aughey, 2018: 8). Yani merkez/sağ ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir.

Benzer durum sol hareketler için de geçerlidir. Lipset (1981: 116-117), Danimarka, Norveç, İsveç, Kanada, Brezilya ve Britanya’da bir araştırma gerçekleştirmiş ve ideolojik olarak kompleks ve sofistike bir görünüm arz eden komünist partilerin bu ülkelerde desteğini büyük ölçüde iyi ücret kazanan kalifiye işçilerden kazandığını; kalifiye olmayan ve daha az ücretle çalışan işçilerin ise sosyal demokrat partileri desteklediklerini tespit etmiştir. Lipset’in bu tespiti aşırılığa desteğin gelir seviyesi ile paralel olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bölünmeler genellikle siyasal partiler ekseninde ortaya çıkar gözükmektedir. Diğer bir deyişle bölünmelerde ideolojik yönelimlerin, yaklaşımların taşıyıcıları/temsilcileri partiler biçiminde tezahür etmektedir. Lipset ve Rokkan siyasal partilerin değişik zamanlarda ortaya çıkmalarını kolaylaştıran ya da sağlayan dört temel bölünme eksenini tespit etmektedir. Bu bölünme eksenleri yazarlar tarafından merkez-çevre, devlet-kilise, şehir-kırsal alan ve işçi-işveren şeklinde sıralanmıştır. Merkez-çevre bölünmesinin en temel karakteristiğini Lipset ve Rokkan (1967: 41-43), çevrenin merkezdeki elitlere ve bürokrasiye karşıtlığı olarak belirlemektedir. Bu aslında, çevre-merkez bölünmesinin merkezin biçimlendirici, tekleştirici siyasetine çevrede beliren bir reaksiyon biçiminde gelişmesi anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle merkez-çevre bölünmesi merkezin kültür, nüfus gibi alanlarda standardizasyonu amaçlaması ile görünür hâl almaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda bir ulus fikrinin merkez tarafından savunulduğunu içerirken daha fragmental bir yapının çevrenin talebi olduğu varsayımını da içermektedir.

Bu denklemde milliyetçilik merkeze ait, merkez tarafından savunulan bir söylem olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durumun sebebi merkezin, merkez-çevre karşıtlığını toplumsal gelişmelerin analizinde temele yerleştiren Shils'in de (2002: 86-87) ifade ettiği gibi, aynı zamanda bütün toplumu etkileyen ya da toplumun tamamına hitap eden sembollerin, değerlerin ve inançların da merkezini oluşturuyor olmasından, merkezde bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda toplumun merkezinde toplumun önemli bir kısmına hitap eden değerler sistemi ile kurumlardan oluşan sistem birbiriyle örtüşmektedir. Bu noktada merkezin çevreye, üzerinde yükseldiği ya da merkezde hazır bulup örtüştüğü, zaman zaman yeniden tanımladığı değerler sistemini götürme misyonunu da üstlendiğinin dikkatten kaçırılmaması gerekmektedir.

Türkiye'de Politik Farklılaşma: Merkez-Çevre mi Sol-Sağ mı?

Doğu Ergil, I. Selim öncesinde dini otorite ve siyasal otoritenin birbirinden ayrı olduğuna dikkat çekmektedir. I. Selim sonrasında ise dini otorite ve siyasal otorite Padişahın şahsında temsil edilmeye başlamıştır. Ancak süreç içerisinde padişahın etkinliğinin azalması sürecine paralel olarak şeyhülislamın etkisi artacaktır. İki padişahın (II. Osman ve III. Selim) ve çok sayıda üst düzey devlet görevlisinin hayatlarına da mâl olan güç dengesinde değişimlerin yaşandığı dönemin Avrupa'daki keşifler ve gelişmelerle ilgisine dikkat çeken Ergil (1975: 56-57) bu sürecin aynı zamanda Türk modernleşmesinin ve sekülerleşmenin tohumlarının ekildiği dönem olmasını önemsemektedir. Bu süreç aslında Türkiye'de din, siyaset ve kalkınmanın da siyasal diskurda iç içe geçtiği ya da örtüştüğü bir dönemin başlangıcını işaretlemektedir. Bir diğer deyişle Ergil'in altını çizdiği hayatî dönüşümler aynı zamanda merkezdeki değerler ve kurumlar sistemlerinin bazı unsurlarının yeniden tanımlandığı ve bu yeniden tanımlamanın "modernleşme" girişimlerinin taşıyıcılığının merkezi elinde tutan bürokratik elitler tarafından yüklenildiği bir sürecin ifadesidir.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan merkez-çevre çözümlemesinin hem siyaset biliminde hem de toplumsal çözümlemenin odağını geniş tutan sosyoloji metinlerinde oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Şerif Mardin, merkez-çevre kuramını Türk siyasetine uyarladığı makalesinde, Osmanlı'nın genişlemeye başlamasından itibaren merkezi, yani devlet aygıtını kontrol eden bürokratik bir elitin ve fethedilen yerlerde merkeze esnek bağlarla entegre edilmiş bir çevrenin biçimlenmeye başladığından

bahsetmektedir. Bu merkezi elinde tutan bürokratik elitler modernleşme sürecinde merkezin değerler ve kurumlar sistemini yenilemeye ya da dönüştürmeye yönelmiş, merkezle bağı gevşek olan çevreyi merkeze entegre etmeyi hedefleyen modellere yönelmişlerdir. Bu bağlamda Mardin, Kemalistlerin Milli Mücadelenin örgütlenmesi esnasında Ankara'da "isyancı" gruplar tarafından çevrilmesinin sadece Sultan yanlısı grupların Sultan'a karşı olan Millicileri yok etmek amacıyla gerçekleşmediğini; aynı zamanda merkezileşmeyi temsil eden Kemalist harekete karşı çevrenin tepkisini de yansıttığını düşünmektedir. Mardin, bu durumun Kemalistleri kendi merkez anlayışlarını kurmaya ittiğini düşünmektedir (Mardin, 2006: 52).

Mardin (2006: 60-62), Kemalistlerin kurduğu yeni merkezde çevrenin siyasal görünümünün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF), Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Demokrat Parti (DP) gibi adlarla belirlediğini düşünmektedir. Bu siyasal görünümlerin simgesel olarak dile gelişi ise din üzerinden olmuştur. Diğer bir deyişle Mardin'e göre Türkiye'de çok partili hayata her geçiş denemesi, çevredeki temel aktörlerin siyasal bir hüviyet bulmasını kolaylaştırmıştır ve çevreden merkeze doğru bir hamle söz konusu olmuştur. Bu hamle, DP'nin iktidara gelmesiyle büyük bir başarı kazanacaktır. Mardin, DP'yi kuran dört kişinin Halk Partisi kadrolarından çıkmış kişiler olmasına da dikkat çekmekle birlikte DP'nin başarısını çevredeki temel aktörleri harekete geçirmesine bağlamayı sürdürmektedir. Bu çerçevede Mardin'e göre (2006: 71-73) Halk Partisi "bürokrat merkez"i; DP ise "demokrat çevre"yi temsil eder olmuştur.

Mardin'in çözümlemesi kendi içerisinde tutarlı gözükmeyle birlikte Kemalistlerin yeni bir merkez kurmaya yöneldikleri şeklindeki tespiti abartılıdır. Tanel Demirel de (2009: 414) biraz aceleci bir şekilde Cumhuriyet'in kuruluşunu tam batıcılık ve milliyetçiliğin zaferi, Osmanlılık/İslamcılık düşüncesinin yenilgisi olarak nitelerken aslında Kemalistlerin yeni bir merkez kurdukları düşüncesinden hareket etmektedir. Her şeye rağmen Kemalistlerin merkezi sil baştan kurmak yerine bazı unsurlarını yeniden tanımladıklarını ifade etmek çok daha makul olacaktır. Zira Kemalist kadroların hâkim olduğu merkezin bazı unsurları bir taraftan yeniden tanımlanıp, bazı unsurlar bu merkeze monte edilirken eski merkezin inanç ve değerler sistemi merkezde büyük ölçüde varlığını devam ettirmiş gözükmektedir. Bu durumun en net göstergelerinden birisi olarak Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili hükümlerine bakılabilir. Devrim hareketlerinin her birinin Osmanlı İmparatorluğu'nda da azımsanmayacak bir geçmişinin bulunması

(Birinci Büyük Savaş'ta Enveriye adı verilen bir alfabenin denenmesi, II. Mahmud'dan itibaren devam eden kılık-kıyafette Avrupaileşme, Tanzimat'tan sonra gittikçe artarak batı sanat ve kültür formlarının Türk sanat ve kültür formlarıyla meczedilmesi gayreti gibi sayısı arttırılabilecek çok sayıda örnek) önemsenmelidir. Oluşan yeni merkezin diskuru Kemalizmdir ancak bu Kemalizmin bir önceki merkezden tam ve net bir kopuş olmayıp belli açılardan dönüşüm geçirmiş bir hali olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla siyaset alanının temel kurallarını bu yenilenmiş merkez belirlemiştir. Bu yeni merkez kapitalizmin yasal ve kuramsal çerçevesini oluşturma, yerli sanayinin oluşmasını sağlama, birbirine bağlanmış kapitalist bir iç pazarın ortaya çıkmasını sağlayacak sermaye birikiminin gerçekleşmesinin alt yapısını inşa etme amacı taşımaktadır (Saybaşı, 1992: 150-159). Merkezin, elitlerin tam kontrolüne girmesi devletin kontrolünün de tam manasıyla ele geçirilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum merkezin yenilenmesi sürecinde çevreden gelebilecek itirazlara karşı şiddet tekelinin kontrolünün de ele geçirilmesi demek olduğu için önemlidir. Nitekim merkezde çevrenin temsilcisi olma potansiyeli barındıran siyasal hareketler ya da organizasyonlar da bu durumun yarattığı kaygıyla merkez tarafından belirlenen kurumlar ve değerler kümesinin dışına çıkmamış, çıkamamışlardır.

Örneğin SCF'nin programına bakıldığında esas ilkelerin "*SCF, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların ulusun bünyesinde sağlam olarak yerleşmesi gayesindedir. Anayasadaki özgürlük ve dokunulmazlık haklarını tümüyle herkes için geçerli tutacak ve hiçbir kesintiye uğratmayacaktır*" (Tunaya, 1995: 633-634) meyanında olduğu görülmektedir. Türkiye'de merkezi biçimlendiren ideolojik yönelim Kemalizmin altı umdesidir. SCF'nin kapanma sebebinin laiklik aleyhtarlarının ve dinsel muhalefetin toplanma noktası haline gelmesi olduğu şeklindeki kanaatler (Emrence, 2006; Yetkin, 2004; Koçak, 2006) aslında partinin olağanüstü koşullarda merkezden savrulma ihtimalinin belirmesinin yaratabileceği tehlikelerin önlenmesine işaret etmektedir.

Diğer taraftan SCF olayı merkezin iki farklı yorumunun mümkün ve anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Tam bu noktada yukarıda Smith'in bahsettiği aksiyal taleplerin Türkiye'de de sağ ve solu tespit için kullanışlı olup olmadığı sorusu cevaplanabilir. Bu noktada en işlevsel fenomen olarak devletçilik kullanılabilir. Serbest piyasa ekonomisi ve yabancı sermayeye karşı takınılacak tavır, millileşme esas olmakla birlikte, merkezi elinde tutan bürokratik elitler tarafından iki farklı şekilde cevaplanmaktadır. Dolayısıyla

benzer aksiyal taleplerin Türkiye’de de sağ ve solu işaretlemeye kullanılabileceği söylenebilir. Ancak sağ ve solun daha ziyade yenilenen merkezin yorumunda farklılaştığını, diğer bir deyişle aksiyal taleplerde değil de değerler ve kurumlar sistemine dair talep ve görüşlerde kategorize olduklarını söylemek mümkündür.

Bu çerçevede Menderes’in “tutan devrimler-tutmayan devrimler” şeklindeki ayrımı (Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 757-758) aslında Türkiye’de merkez sağ siyaset ve merkez sol siyaset arasındaki ayrımı netleştirmesi bakımından önemlidir ve tarihsel olarak Menderes’in cümleleri bu şekilde hiç değerlendirilmemiştir. Türkiye’de dinsel muhalefetin kendisine barınak bulduğu mecra olmakla itham edilen DP’nin Millet Partisi’ni “laikliğe aykırı eylemler” nedeniyle kapatmış olduğu unutulmamalıdır.

DP’nin Türkiye’de sağ olarak tavsif edilen hareketlerin iki temel karakteristiğini biçimlendirdiği rahatlıkla ifade edilebilir. Bunlardan ilki “milli egemenlik” söylemidir.² Milli egemenlik vurgusu sağ partilerin ideolojik olarak en net diskurudur denilebilir. Bu milli egemenlik vurgusu iki yönlü bir etkiye sahiptir. Bir taraftan yukardan aşağı bu milli egemenlik düşüncesinin taşınması gerekir. Bu taşınmanın aparatı merkez sağın ikinci temel karakteristiği olan milliyetçilik olacaktır. DP milliyetçiliği meşruiyet inşasında halka indirmiş, daha popüler bir fenomen halini almasını sağlamakla birlikte Türk sağının ideolojik yönelimlerine gömülü bir milliyetçiliğin tohumlarını atmıştır. Milli egemenlik/halkın egemenliği jargonu ile aşağıdan yukarıya ise iktidarın ve pratiklerinin meşru zemini kurulmuştur.

Bu çerçevede Nuray Mert, merkez sağın siyasal yaklaşımının birkaç kavram etrafında şekillendiğini belirtirken haklıdır. Bu çerçevede Mert merkez sağ siyasal düşüncenin temel unsurları demokrasi, sivil toplum, dine yaslanan bir muhafazakârlık, laiklik, milliyetçilik ve yerlilik olduğunu ileri sürmektedir (Mert, 2007: 17-37).

2 Türk Demokrasi tarihi açısından, parlamentoculuk ve demokratik kurumlaşma bağlamında dikkat çekici bir hususun altını çizmek gerekmektedir. Hem on dokuzuncu yüzyıldaki demokratikleşme ve anayasacılık hareketi, hem de yirminci yüzyılın hemen başında bir devrim neticesinde ilân edilen anayasa ve bunun ilânını hedefleyen hareket toplumun geniş kesimlerinin bir talebi biçiminde gelişmemiş, eğitimli orta-üst sınıfların yer yer toplumsal direnişe rağmen yerleştirmeye çalıştıkları bir düzen biçiminde gelişmiştir. Türkiye’de sağ geleneğin, anayasacılık ve parlamentonun meşruiyeti bağlamında ve toplumsal statü bakımından selefleri ile pratikte örtüşüp teoride ayrışıyor olmaları ilginçtir. Belki de teoride ayrışmanın en önemli sebebi birinci kuşak parlamentocuların aynı zamanda topluma bol gelip gelmediğiyle ilgilenmeden anayasacı olmaları; sağ gelenekten gelenelerin “bol” geldiğini ve ülke yönetilemeyeceğini iddia ettikleri anayasa ve anayasal kurumlarla (Demirel’in anayasal kurumlara atıfla “arkadan üç tay geliyor” beyanatı hatırlanabilir) başlarının hoş olmamasıdır.

Türkiye’de sağ-sol ve merkez-çevre eksenlerini spekülâtif ve fakat dikkat çekici bir biçimde örtüştüren İdris Küçükömer’in Türkiye’de siyasal bölünmeyi “batıcı-laik” ve “doğucu-islâmcı” şeklinde tavsif etmesi (Küçükömer, 2012: 21) büyük ölçüde Mardin’in Türkiye’de merkeze ve çevreye dair anlayışıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla batı kapitalizminin de desteğiyle devlet yönetimini (yani merkezi) ele geçiren batıcı-laik bürokratlar aslında Türkiye’nin bağımsızlığını kaybetme sürecinin de müsebbibi durumundadır. Bu çerçevede yazara göre devleti ele geçirip yeterli miktarda üretici güç yaratmadığı için toplumdan kopan İttihat-Terakki, Birinci Meclis’teki Birinci Grup, CHP ve hatta Milli Birlik Komitesi sol gözükmese de sağda konumlanırken Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF), Birinci Meclis’teki İkinci Grup, TıCF, SCF, DP ve AP, devleti elinde tutan batıcı-laik bürokratlar tarafından sağda ve gerici olarak tavsif edilmelerine rağmen solda konumlanmaktadır (Küçükömer, 2012: 86-88). Küçükömer’in tezi her ne kadar indirgemeci ise de, yukarıda da ifade edildiği gibi, evrensel ölçekte bir sağ-sol kategorizasyonunun yapılamayacağını Türkiye özelinde çarpıcı bir biçimde çözümlenmeye çalışması bağlamında önemlidir.

27 Mayıs: Merkezin “Yeniden” Yenilenmesi

1950’lere girilirken özellikle sağ kavramı yerine milliyetçilik, Anadoluçuluk, memleketçilik, muhafazakârlık, mukaddesatçılık gibi kavramların tercih edildiği görülmektedir. DP’nin kuruluşu esnasında gazetecilerin DP’nin CHP’ye göre solda mı sağda mı olacağına dair bir soruya Adnan Menderes “bazı hallerde iki parmak soldayız, bazı hallerde iki parmak sağda” (Cumhuriyet, 1946: 1-2, Yalman, 1997: 1331)) cevabıyla partinin pozisyonunu özetlediği kadar sağ ve sola ilişkin konumlanmanın da biçimsiz olduğunu göstermiştir.³

1960 öncesinde Atatürk diskuru CHP’den ziyade DP’nin elindedir. DP’liler CHP’yi sıklıkla Atatürk’ün mirasına ihanet etmekle; İnönü’yü de Atatürk’ü tarihten silmeye çalışmakla suçladıkları için CHP bu diskuru DP’ye karşı kullanamamıştır. Ancak 27 Mayıs’ın Kemalizmi ve Atatürk’ü sil baştan inşa etmesiyle birlikte bir çeşit neo-Kemalizmin siyaset sahnesinin en temel figürü haline gelmesine paralel olarak, Kemalizmi yeniden kuran hareketin DP iktidarına karşı yapılmış olması DP’nin devamı olan partilerin anti-Kemalist, anti-Atatürkçü olarak kodlanmasını ve sunulmasını

3 Aynı basın toplantısında Bayar Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Kemalizmin tam bir ifadesi olduğunu; Parti ile Anayasa arasında hiçbir “ahensizlik” bulunmadığını belirtmektedir (Vatan, 1946: 1).

kolaylaştırmış; CHP'nin Kemalizm "aparatusuna" yeniden sahip olmasının da önünü açmıştır.

Atatürk ve Kemalizm, 27 Mayıs cuntası ve destekçileri tarafından 27 Mayıs'ı destekleyenleri ve desteklemeyenleri birbirinden ayırt eden bir turnusol kâğıdı olarak biçimlendirilmiş ve konumlandırılmıştır. Darbeyi gerçekleştiren cuntanın içerisinde bulunan ve darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeliği, Devlet Bakanlığı yapmış olan Sıtkı Ulay'ın 19 Mayıs 1961'de Samsun'da gerçekleştirilen "Devrim Gecesi"nde kurduğu şu cümleler merkezin yenilenmesinin angajmanlarını göstermesi bakımından mühimdir:

"Biz memlekette zedelenen Atatürk İnkılabını korumak için 27 Mayıs İhtilali'ni yaptık. İnkılabın yumuşak elinden cesaret alarak bazı çatlak sesler duyulmaktadır. Bu yumuşak el, icap ettiği zaman sert bir granit halinde bu çatlak seslerin kafalarında patlayacaktır. Bizi, yolumuzdan hiçbir kuvvet çeviremez. Atatürk İnkılabları için icap ederse on defa inkılap yaparız." (Cumhuriyet, 1961: 5.)

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: 27 Mayıs'tan sonraki Kemalizm 27 Mayıs'tan önceki Kemalizm'den farklı olduğu gibi 27 Mayıs'tan sonraki Atatürk imgesi de 27 Mayıs'tan önceki Atatürk imgesinden farklıdır. 27 Mayıs sonrasında Atatürk figürü, çeşitli ideolojik gerekçelerle biçimsizleştirilerek bir takım politika ve taleplerin dayanağı haline getirilmiştir. Kemalizm ve solun birbiriyle örtüşme dönemi de bu aralıkta rastlamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de sol ve sağ kavramlarının sosyal ve siyasal referansları bakımından inşa edildiği zemini hazırlayan büyük ölçüde 27 Mayıs hareketi olmuştur. 27 Mayıs'la birlikte gittikçe güçlenen, kamusal görünüm kazanan, kendisini solda konumlandıran gruplar, bir sağ gereksinmiştir. 17 Mayıs öncesinde DP ve 27 Mayıs sonrasında DP çizgisinde siyaset yaptığı iddia edilen partiler kendilerini sağ olarak nitelenebilmektedir. Ferruh Boz-beyli, Türkiye'de sol ideoloji etkinliğini arttırmadan önce sağ diye bir ifadenin ya da kavramlaştırmanın kullanılmadığını, o dönemki yaklaşımın muhafazakârlık olarak nitelenebileceğini ancak o günlerde muhafazakârlık kavramının da kullanılmadığını dile getirmektedir (Dağı vd, 2009: 351).

Bora (2012: 11) Türkiye'de Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) ortaya çıkması ve kendisini solda tanımlaması sonrasında sağ diye adlandırılan partilerin sosyalizme ve sola tepkilerini göstermek için sağda konumlandıklarını ileri sürerken aceleci ve indirgemecedir. Zira sağın kendini sağda tanımlama sürecinden ziyade solun bazı partileri ya da isimleri sağda tanımlama, konumlandırma süreci sağ içi bir tanımlama sürecinden çok daha belirgindir. Bir diğer ifadeyle sağ edilgen bir hâle, konumlandırılmaya tekabül etmektedir. CHP'nin kendisini "ortanın solu"nda konumlandırmasının CHP'ye

muhafif partilerin de kendilerini sağda konumlandıklarını sağladığı düşüncesi de (Coşkun, 1978: 39) benzer bir aceleciliğe işaret etmektedir. İnönü'nün yaklaşımından anlaşıldığı kadarıyla “ortanın solu” diğer partileri sağa itmek, sağda konumlandırmak yerine TİP’i illegalize etmenin bir aparatı, söylem çerçevesi olarak düşünülmüştür. İsmet Paşa’nın 1969 seçimlerine giderken “CHP’nin rakibi TİP’tir” (Ant, 1968: 4-5) şeklindeki açıklaması da Ortanın Solu diskuru ile neyin hedeflendiğinin anlaşılması bakımından önemsenmelidir. Her iki örnek bağlamında tekrar düşünüldüğünde, Türkiye’de sağda oldukları iddia edilen partilerin çok önemli bir kısmının, başta AP olmak üzere, kendileri için sağ sıfatını ve konumunu seçmedikleri rahatlıkla görülecektir.⁴ Ferruh Bozbeyli de (1976: 27-28) *Demokratik Sağ* başlıklı kitabında sağın sınırlarının sürekli biçimde sol tarafından tayin edilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.⁵

Özellikle 1960-65 arası dönemde sol aynı zamanda 27 Mayısçılığı işaretlerken sağ 27 Mayıs karşıtlığını işaretlemektedir. Bu bağlamda sağ, kendisini sol olarak adlandıran kesimler tarafından tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlama aynı zamanda Soğuk Savaş koşullarında gerçekleştiğinden içerde 27 Mayıs’ın “şiddet” tehdidine dayanarak siyasal alana tahakküm eden sol söylem uluslararası anlamda, süreç içerisinde Doğu Blokuyla toplumsal planda paralel düşmüştür. Ortanın Solu olarak da adlandırılan yaklaşım bu paralelliği bozma ve içerde ve dışarda orijinal bir pozisyon yaratma arayışı ve anlayışı olarak değerlendirilmelidir.

Solun, Soğuk Savaş’ın “tanrı tanımaz” blokuyla paralelliği sağ olarak nitelenen siyasal parçada da din vurgusunun giderek yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1960’larda söz konusu din vurgusu, önceki dönemlerden tevarüs edilen mukaddesatçılık, muhafazakârlık ve ille de milliyetçilik bünyesinde temsil edilmiş, kamusal görünürlük kazanmıştır. Bu süreç dinin

4 Hatta bu durumun 1970’li yılların ikinci yarısında da cari olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hiç dikkat çekmeyen bir husus Demirel’in 1970’lerde iki kez başkanlık ettiği koalisyon hükümetlerinin kendilerini “Sağ Cephe”, “Sağcı Cephe” olarak değil de “Milliyetçi Cephe” olarak adlandırdığıdır.

5 Ancak bu rahatsızlık Bozbeyli’yi refleksif bir pozisyona itmiş, dönemin siyasal yelpazesinde “sağcı” ifadesini bir partinin ilk kez net bir biçimde kullanması ile neticelenmiştir. Aslında Bozbeyli’nin Demokratik Sağ kitabı ile yapmak istediği şeyin gerçekten sağ tanımlamak değil “sol”un elindeki “sağ”ı almak olduğu da söylenebilir. Siyasal bir kimlik olarak sağ ifadesinin de siyasal partiler arasında ilk defa Demokratik Parti tarafından “sahiplendiği” söylenebilir. Parti programında “Demokratik Parti solun karşısında, DEMOKRATİK SAĞ’ın temsilcisi MİLLİYETÇİ bir partidir. (Partinin) Gayesi, (...) köycülüğü geliştirmek, (...) sosyal adaleti, milli bünyeye uygun ıslahatçılığı, Türkiye’nin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını, Türk harsının rehberliği altında gerçekleştirmektir.” Denilmektedir (Demokratik Parti, 1972: 3).” Parti tüzüğüünün arka kapağında yer alan slogan ise dikkat çekicidir: “Milliyetçiyiz, demokratiz, sağcıyız.” (Demokratik Parti, 1977)

tek başına bir siyasal fenomen ve ideolojik yönelim olarak sonraki dönemlerde de temsilini büyük ölçüde engellemiştir. Diğer bir deyişle sonraki dönemlerde de din, milliyetçilik-mukaddesatçılık-muhafazakârlık çerçevesinden kurtulabilmiş değildir.

Karpat bu durumun Türkiye’de İslâm’ın politik görünümünün belirsizleşmesi ve baskılanması sürecinde İslâmcı entelektüellerin ve siyasal elitlerin İslâmî talepleri milliyetçilik diskuru çerçevesinde dile getirmeye başlamış olmasıyla ilgili olduğunu düşünmektedir. Bu süre zarfında Karpat’ın gözlemiyle milliyetçilik pek çoğu için bir çeşit psikolojik savunma aracı haline gelecektir. “Gerçekten de geçmişte İslâm’a yükledikleri tavizsiz ve coşkulu tavrı milliyetçilik gibi mutlaklığı ve sınırsız gücü öne çıkaran bir fikre tahvil ederek psikolojik olarak güvende hissetmişlerdir⁶ (Karpat’tan aktaran Taşkın, 2008: 622).

Bu noktada Soğuk Savaş’ın “merkez sağ” olarak tavsif edilen hareketler üzerindeki bir diğer biçimlendirici etkisi, anti-komünist diskurdan da bahsetmek anlamlı olacaktır. Anti-komünizm, Ortanın Solunda da belirgin olmakla birlikte Türk sağının alamet-i farikalarından birisi kabul edilmektedir. Bunun çok temel iki sebebi olduğu söylenebilir. Öncelikli sebep Türkiye’nin Soğuk Savaş’ta Batı blokunda yer alması ve Sovyetler Birliği’nden toprak bütünlüğüne dönük tehdit algılamasıdır. İkinci sebep ise merkez sağda TpCF’den itibaren süregelen “dine karşı saygılı olma” diskurunun siyasal ifadesini anti-komünizmde bulmasıdır.

Adalet Partisi ve Merkezin Yeniden Kurulması

1960’lı yıllarda ithal ikameci politikaların izlenmeye başlamasıyla birlikte ağırlaşan çarpık kapitalistleşme süreci ve buna eşlik eden çarpık kentleşme toplumsal yapılarda da dönüşümü beraberinde getirmiştir. Geleneksel yapıların kırılmaya başlaması bir tekensizlik hissiyatı yaratmaya başlamıştır. 1950’lerde DP’nin iktidarı boyunca belli belirsiz gözükten bu durum 1960’lı yıllarla birlikte toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmeye başlayacaktır.

6 Bu noktada bir örnek meselenin anlaşılır olmasını sağlayabilir. 1975’te CHP-MSP koalisyonunun yıkılmasından sonra oluşan koalisyon İslâmî çağrışımını olan Millî sıfatını ya da sağ sıfatını kullanmayı değil milliyetçi nitelemesini tercih edecektir. Milliyetçi Cepheyi oluşturan partilerin üzerinde uzlaşamayacakları neredeyse tek meselenin milliyetçilik tanımı olmasına rağmen sürecin nispeten hasarsız atlatılmasının temel sebebi çekirdek anlayışların taşıyıcılığını milliyetçiliğin üstlenmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle MSP ortak Pazar karşıtı İslama referanslar veren ahlakçı diskurunu milliyetçiliğe taşıtırken AP CHP’yi itmesini sağlayan anti-komünist diskuru ve serbest Pazar ekonomisi görüşünü, MHP anti-komünist otoriter yönetim anlayışı ve planlı ekonomi fikrini CGP otantik bir Atatürkçülüğün taşıyıcısı olduğu iddiasını milliyetçiliğe yüklemiştir.

Bu güvensizlik duygusu aslında bir bakıma *anomie* olarak da adlandırılabilir. Bu toplumsal ve ekonomik dönüşümlere verilen tepki bir çeşit muhafazakârlaşma; entelektüel tepki ise ahlakçı diskur biçiminde genişlemeye başlayacaktır. Bir diğer deyişle 1950'lerden 1960'lara geçilirken merkez sağ olarak sınıflandırılan hareketlerde, modernleşme isteği ve kapitalistleşme arzusuna eşlik eden şekilsiz bir batı "medeniyeti" karşıtlığı yerleşmiştir. Bu karşıtlığın popülizme açık olması ve pejoratif bir özünün bulunması sağdaki aşırı renklerin tonlarının tespitinde de önemli bir kriter haline dönüşecektir.

Merkezde ise bu kavramlarla esaslı bir sorun izhar etmemekle birlikte bu değerleri tam manasıyla kabul ettiği izlenimi de vermeyen, genellikle DP'nin devamı olarak değerlendirilen AP'nin bulunduğu söylenebilir. Parti elitlerinin genel yaklaşımının bir taraftan Türk halkının köylü karakterini vurgulayan diğer taraftan bu köylü karakterin modern bir görünüm kazanabileceğini, diğer bir deyişle Türk halkının temel nitelikleri kaybedilmeden modernleşebileceğini ileri süren bir çeşit stratejinin savunucusu oldukları söylenebilir. Merkez sağ bir ölçüde bu stratejinin politikleşmesi biçiminde de değerlendirilebilir. AP'nin ve merkez sağ çizginin uzun yıllar şahsında müşahhaslaştığı kimse olan Süleyman Demirel'in Türk politik kültür yazınında ele alınma biçimleri aslında bu durumun en belirgin göstergeleri olarak değerlendirilmeye müsaittir. Örneğin Karpat, Demirel'in modern bir anlayışa ve Türk halkının genel özelliklerini yansıtan hususiyetine ayrıca dikkat çekmektedir⁷ (Karpat, 2011: 161). Benzer şekilde Nurray Mert de (2007: 24) Demirel'in modern giyim tarzı olan eşiyile birlikte köylü Demirel'in fotoğrafının 1960'ların merkez sağının sembolik dengesinin özeti olduğunu düşünmektedir.

Yüksel Taşkın da (2009: 458) merkez sağı anlamlandırmak için muhafazakâr modernleşme kavramı üzerinde durulması gerektiğini düşünmektedir. Taşkın'a göre Merkez sağ adı verilen yaklaşım gücünü ne modern olmasından ne de geleneksel olmasından almakta; her ikisi arasında salınıyor olmasından devşirmektedir. Bu çerçevede merkez sağ aslında, Taşkın'a göre, denetimli bir modernleşme stratejisinin adıdır. Bu modernleşme stratejisinin

7 Bu durum büyük ihtimalle merkez sağda lider kültürünün yerleşmesinin de zeminini hazırlamıştır. Parti ideolojisinin en büyük taşıyıcısı durumunda olan Demirel bu pozisyonun verdiği güvenle siyasal organizasyonda tek söz sahibi olma yolunu izlemiştir. Mehmet Turgut (1991: 319), kendisinin Süleyman Demirel'e parti teşkilatlanması konusunda başarılı birisini Başbakan yardımcısı yapmasını önerdiğinde Demirel'in kendisine "Ben yardımcı istemiyorum. Ne hükümette, ne partide, ne de başka bir yerde ikinci adam yaratmak istemiyorum" şeklinde cevap verdiğini ileri sürmektedir. Bu durum AP'den Demokratik Parti'nin doğmasının da görünürdeki sebebini teşkil edecektir.

süreç içerisinde merkez sağ olarak tavsif edilen hareketin çatısı altında topladığı farklı modernleşme telakkilerine sahip gruplar tarafından eleştirilmeye başlanması tabiidir. Diğer bir deyişle Taşkın'ın AP'nin ve merkez sağ geleneğin en önemli gücü olarak değerlendirdiği "salınım stratejisi"nin süreç içerisinde merkez-kaç kuvvetler yaratması olağandır. Zira bu modernleşme stratejisi bir taraftan farklı kimlik telakkilerinin taleplerinin üzerini örterken diğer taraftan hızla büyük sermaye ile örtüşmüştür. Dolayısıyla taşradaki küçük ve orta boy sermayedarların, yani eşrafın bir kısmının AP'den çekilmesi süreci başlamış, bu süreç de kendisini siyasal alanda kimlik politikalarında farklılaşmada belli etmiş, bu farklılaşma da merkezin unsurlarının yeniden tanımlanması sürecinin önünü açmıştır.

Erdoğan Teziç'e (1976: 302) göre AP büyük sermayedar tekelci sanayicilerin sözcüsü haline geldiği için bu durumdan rahatsız olan Anadolu'daki ticaret burjuvazisi Demokratik Parti'nin oluşumunu desteklemiştir. Benzer bir görüşü İsmail Cem de dile getirmektedir. Cem'e göre DP, sermayedarlar arasındaki mücadelede büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin sözcüsü olmuştur (Cem, 1977: 112).

AP'nin parçalanarak içerisinde Demokratik Parti'nin çıkması⁸, bugünden bakıldığında Türk siyasal hayatı açısından oldukça kritik bir dönüm noktasını da işaretlemektedir. Demokratik Parti'nin kurulması 12 Mart'a doğru gidilirken AP'nin zayıflamasına sebep olurken diğer taraftan merkez sağda etkisi 1990'lara kadar sürecek derin bir yarılmanın mütecessim hale gelmesine sebep olmuştur.⁹ Zira Demokratik Parti bir taraftan merkez sağı temsil ettiğini ve Demokrat Parti geleneğinin tek varisi olduğunu iddia eden Adalet Partisi'ni Merkez sağda AP'den kopmalarla başlayan ufalanmanın sadece Demokratik Parti ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Taşradaki ticaret burjuvazisinin AP'den çekilmelerinin siyasal görünümleri kimlik politikalarında kristalize olmuştur. Bir taraftan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) dönüşen siyasal organizasyonun merkez sağdaki milliyetçilik anlayışı üzerinde yarattığı bas-
kılı, diğer taraftan AP'den aday olması kabul edilmediği için bağımsız aday

8 20 Aralık 1969 sonrası gazete haberleri. Temel mesele Başbakan Demirel aleyhine İstanbul'da öldürülen iki üniversite öğrencisi dolayısıyla verilen gensorunun oylamasında hükümet sözcüsü hariç diğer konuşmacıların konuşma sürelerinin 20 dakika ile sınırlanmasını öngören karar tasarsının Meclis'teki oylaması esnasında AP milletvekillerinden bazılarının oy vermemeleridir. AP Meclis grubunda bu davranış İhsan Ataöv tarafından "ihamet" olarak tanımlanınca ipler daha da gerilmiştir.

9 Öyle ki Demirel, verdiği bir mülakatta Demokratik Parti'nin kurulmasının hem 1973-1980 arasındaki istikrarlı koalisyonların önünü açtığını hem de AP'nin uzantısı olan DYP'nin tek başına iktidara gelmesini engellediğini ileri sürmüştür (aktaran Tomuş, 1997: 256-257).

olup seçilen ve ardından Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kuran Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş hareketinin merkez sağın İslâm'ı anlama ve temsil biçimleri üzerinde eleştirel bir etki oluşturması hem klasik merkez sağ anlayışın politik anlayışındaki dönüşümün zeminin hazırlamış hem de merkez sağın AP'de temsil edilen gücünün süreç içerisinde kırılmasını sağlamıştır.¹⁰

Merkez sağdaki ufalanmada ayrıca sol siyasetteki gelişmelerin etkisinden de bahsetmek gerekir. CHP'nin Ortanın Solu çıkışı hem sağda hem de solda politik süreçleri hareketlendirmiştir. Diğer taraftan sosyalist soldaki ivme, TİP'in yükselişi de merkez sağa söylem düzeyinde malzeme sağlamıştır. Ancak bu gelişmeler ilk etapta merkez sağın tabanının konsolide olmasını sağlarken sonraki dönemde tam tersi bir etki oluşturmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle sol etki sağdaki parçalanmayı düşünsel anlamda tetiklemiştir. 1960'lı yıllarda sosyalist kamuda oldukça yaygın ve hacimli bir entelektüel üretim ve tercüme faaliyeti söz konusudur. Taşradan üniversiteye gelen ve sağ cenahta kalan gençler için merkez sağ çizginin (ki 1960'larda AP tarafından temsil edilmektedir) eklektik ve entelektüel derinlikten yoksun eğilimlerinin tatmin edici olmadığı söylenebilir. Bu durum, gençleri ideolojik eğilimleri ve üretimleri daha yoğun merkez-kaç olarak tanımlanabilecek siyasal güçlere yöneltmiştir. Merkez sağın dışında bir sağ kimliğin gelişmeye başlamasında bu durum da oldukça önemli bir husus olarak dikkate değerdir. Hüseyin Perviz Hatemi'nin İslâm Açısından Sosyalizm (1967) metni bu dönemde sağda veya sağın renklerindeki arayışı göstermesi bakımından güzel bir örnektir. Ancak ilginç olan husus tüm bunlara rağmen "sağ"da konumlandırılan hareketlerin kendilerini sağ olarak sınıflandırmama tutumlarındaki sürekliliktir.

Bu çerçevede Süleyman Demirel öncülüğünde oluşturulan iki koalisyonla "sağcı cephe" ya da "sağ cephe" yerine "milliyetçi cephe" adının koalisyonu oluşturanlar tarafından verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu tercih, Türkiye'deki toplumsal ve siyasal gelişmelerin neticesinde milliyetçiliğin sağ kapsayan, daha da önemlisi sağın tercihlerini belirleyebilen bir ideolojik

10 İskalanmaması gereken bir başka husus, sadece merkez sağın değil sol olarak tavsif edilen siyasal hareketlerde de parçalanma sürecinin yaşandığıdır. Turhan Feyzioğlu'nun ve Kemal Satır'ın CHP'den kopması da önemlidir. Atagenç de Demokratik Parti'nin ortaya çıkmasıyla neticelenen AP'deki bölünme sürecini anlamlandırmak için Türk siyasetindeki genel parçalanmaya dikkat çekmekte ve bu bağlamda hem sosyalist soldaki parçalanmayı hem de CHP'den ayrılan Feyzioğlu grubunu öne çıkarmaktadır (Atagenç, 2019: 134). Bu tespitlerinde haklı olan Atagenç, Demokratik Sağ'ı bir gelecek projesi olarak değerlendiren ise yanılmaktadır. Zira Demokratik Sağ başlığıyla yayınlanan kitap esasen Demokratik Parti Programı'nın (1972) ve 946 Hareketinin Manâ ve Felsefesi Etrafında Elele (1973) başlığıyla 1973 seçimlerinden önce yayınlanmış olan kitapçığın içeriğinin detaylandırılmış ve açıklamalarla zenginleştirilmiş halidir. Bu çerçevede Demokratik Parti'nin programı ile örneğin AP'nin programı ve liderlerin demeçleri detaylı bir biçimde irdelendiğinde esaslı bir farklılığın söz konusu olmadığı hemen fark edilecektir.

tanıma kavuştuğunu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar merkez sağ olarak değerlendirilebilecek siyasal referansların toplumsal ve siyasal zemini- nin değişime uğradığını göstermesi bakımından da önemlidir. DP geleneğinin gerçek temsilcisi olduğu iddiası ve “demokratik sağ”ı (merkez sağ da denebilir) oluşturma programıyla yola çıkıp başta Celal Bayar olmak üzere eski Demokratların desteğini de alarak %12'ye yakın bir oy oranı yakalayan Demokratik Parti'nin bir sonraki seçimde oy oranının %2'lere kadar gerilemiş olması otantik merkez sağ kimliğinin toplumsal tabanına ilişkin de bir fikir vermektedir.

Tam bu noktada “Milliyetçi Cephe” olarak anılan koalisyonun biraz daha detaylı bir incelemesi ufuk açıcı olabilir. Milliyetçi Cepheyi oluşturan partilerden AP milliyetçiliği büyük ölçüde yabancı sermaye ve özel teşebbüs hürriyeti olarak algılanmaktadır. Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) için milliyetçilik Kemalist bir öz ve vurgu taşırken Milli Selamet Partisi (MSP) milliyetçiliği büyük ölçüde ümmetçilik, Ortak Pazar ve Batı karşıtlığı üzerinden kurgulanmıştır. MHP'nin anladığı milliyetçilik ise, planlama ekonomisinin kimliğe ilişkin otantik söylemle meczolmuş bir yorumudur. Bu zaviye- den bakıldığında Milliyetçi Cephe, Voltaire'den mülhem ifade edilirse¹¹, Ne milliyetçi ne de cephedir. Burada dikkat çeken husus (CGP'nin CHP'den kopup gelen bir parça olduğu dikkate alınarak) Türk siyasetine ortadan bir çizgi çekildiğinde kesinlikle sağda kalan üç parçanın da milliyetçiliğinin leitmotivinin kalkınma olmasıdır. Milliyetçi Cephe tabiri ise anti-komünist vurguyla kendisini sol karşısında konumlandıran partilerin koordinatlarını işaretlemektedir. Diğer bir deyişle sol karşısında konumlanan partiler kendilerini “sağ” değil “milliyetçi” diye tanımlamaktadır.

Son olarak klasik sağın ufalanmasında ekonomik alandaki dönüşümlere ve bunların siyasal alandaki etkilerine bakmak yararlı olabilir. Özkazanç'ın da (1996: 1219) isabetle tespit ettiği gibi toplumsal alandaki siyasi ve ideolojik kutuplaşmalar süreç içerisinde devletin kurumsal yapısına da sirayet etmeye başlamış ve dolayısıyla devlet kapitalizm açısından işlevsel hegemonik projelerin oluşturulma ve tatbik edilme alanı olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır.¹² Dolayısıyla aslında devlet, iç yapısını, iktidar blokunu ve rejimin meşruiyet temellerini kökünden sarsan ciddi bir hegemonya krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda 1980'lerle birlikte Türkiye'de de tartışılmaya başlanacak olan

11 Voltaire'in Kutsal Roma İmparatorluğu için “Ne kutsal, ne Romalı ne de İmparatorluktu” dediği söylenmektedir.

12 Bu çerçeveden bakıldığında 12 Mart Muhtırası'nın hakim sınıfların hegemonyasının yeniden tesisi ve halk kitlelerindeki nizamın üretimi girişimi olduğunu ileri süren Subaşı'nın (2019: 58-59) yaklaşımı anlamlıdır.

yeni sağ, 1970'lerin sonuna kadar geçerli olan ancak 70'lere girilirken sorun çözme kabiliyetini büyük ölçüde yitirmiş olan Keynesçi ekonomi politikalarına ve refah devletine karşı gelişmiş bir tepkidir. Özkazanç (1996: 1217-1218), Yeni Sağ olarak adlandırılan akımın bu çerçevede batının modern değerlerini de frenlemeye hatta tersine çevirmeye odaklaştığından bahsederek tarihsel olarak birlikte gelişim göstermiş olan liberalizm ve demokrasi kavram çifti içerisindeki liberalizm ile ona tam ters bir noktada bulunan muhafazakârlığı değiştirme girişimi dolayısıyla dikkate değerdir.

Sonuç

Sağ ve sol kavramları genellikle özgürlüklere ve eşitliğe yaklaşımlar çerçevesinde siyasal hareketlerin sınıflandırılması esasına dayanmakla birlikte ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bir ülkede “sol” da konumlandırılan bir siyasal organizasyon ya da hareketin savunduğu değerler bir başka ülkede “sağ” bir parti tarafından savunulabilmektedir. Bu farklılıkların yarattığı çelişkiler farklı ülkelere uygulanabilen merkez-çevre ikiliği çerçevesinde çözümlenebilmiştir. Merkez-çevre ikiliği belli değerler etrafında bir çözümleme yapmaktan ziyade topluma hakim olan değerler ve kurumlar sistemleri etrafında çözümleme yapması dolayısıyla iç politik süreçlerin çözümlenmesinde sıklıkla başvurulan teorik çerçevelerden birisi olmuştur. Bu çerçeve merkezin sağ ve solunda konumlanan siyasal hareketlerin çözümlenmesinde de işlevsel olmuştur. Diğer bir deyişle merkezin değerleriyle uyumlu siyasal ajandalara sahip hareketler merkez sağ ya da merkez sol olarak değerlendirilmiş, merkezin kurumlar ve değerler sisteminde esaslı olarak nitelenebilecek değişiklikler talep eden hareketler ise merkezin uzağında, aşırı hareketler olarak değerlendirilmiştir.

Bu zaviyeden bakıldığında DP-AP çizgisinde müşahhaslaşan siyasal hareketin talep ve politikalarının hem 1950'lerde hem de 1960-70 arası dönemde merkezin değerler ve kurumlar sistemiyle uyumlu bir çizgide olduğu görülecektir. Aslında kendisini sağda konumlandırmayan bu hareket, merkezdeki değerler sistemine dair birtakım unsurları farklı yorumladığı için kendisini solda konumlandıran siyasal hareketler tarafından sağda konumlandırılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de sağ kavramının politik bir kimliğin ifadesi olarak 1950’den 1980’e kadar bu siyasi hareketler tarafından açık bir şekilde kabullenilmediği görülecektir. Her ne kadar edilgen bir pozisyon alma durumu söz konusu olsa da “merkez sağ” olarak tanımlanan konumun merkezin değerler ve kurumlar sistemiyle uyumlu bir tercihler kümesine sahip olduğu söylenebilir. Kurumlar sistemiyle yani büyük ölçüde laiklik

ve demokratik rejimle tanımlanan düzenle tam bir uyumun söz konusu olduğu açıktır. Değerler sisteminde ise köklü değişiklikler önermeyen yorum farklılıkları bulunmaktadır. Ancak 1970'lere gelinirken merkezin değerler sistemine merkez sağın sağından yönelen eleştirilerin toplumsal bir tabana oturması, “merkez sağ” olarak tavsif edilen siyasal kimliğin ve organizasyonun ufalanmasının zeminini oluşturmuştur.

1975 sonrasında Celal Bayar'ın Demokratik Parti'den desteğini çekerek AP'ye yönelmesi klasik sağ kimliğin taşıyıcısı olma iddiasındaki Demokratik Parti'nin birkaç yıl içerisinde sönmülenmesini de beraberinde getirecektir. Normal koşullarda Demokratik Parti ve AP'ye ayrı ayrı giden oyların bir araya geldiğinde AP'yi tek başına iktidara getirmesi beklenebilecekken 1977 seçimlerinin tartışmasız galibi Bülent Ecevit olacaktır. Peki bu durum, merkez sağ ve merkez sola ilişkin yaygın analizler bağlamında bir tenakuz değil midir? Klasik yaklaşımların bu çelişkiyi çözümlenememelerinin sebebi 1960'ların ikinci yarısından başlayarak merkezin bir kez daha yenilenmiş olduğu ve milliyetçiliğin başat ve biçimlendirici diskur haline geldiğidir. Bu durum önceki dönemde merkezde milliyetçiliğin olmadığı anlamına gelmemektedir. Dikkat edilmesi gereken, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, bu milliyetçiliğin ekonomi politikalarıyla ilintili farklı yorumlarının bulunduğuudur. Ecevit'in başarısı da 1960'larda “merkez sağ” olarak kategorize edilen yaklaşımların iddialarının aksine milliyetçi/popülist bir söylemle “demokratik sol” olarak nitelediği yaklaşımı mecedebilmiş olması; bir diğer deyişle merkezle çevre arasındaki örtüşme noktasını doğru bir biçimde yakalamış olmasıdır. AP 1970'lerden sonra çok daha kimlik eksenli bir politikaya doğru yönelirken AP içerisinde kopanların teşkil ettirdiği ve DP geleneğinin temsilcisi olan Demokratik Parti'nin temsil ettiği klasik sağ fikriyat süreç içerisinde sembolik bir hüviyete kavuşmuş, siyasal alandaki etkinliğini yitirmiştir.

Bu ufalanma sürecinde etkili olan başlıca üç unsur tespit etmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi ekonomik gelişmelere paralel olarak merkezdeki AP'nin büyük sermayenin çıkarlarıyla uyumlaşması ve taşradaki ticaret burjuvazisinden kopmasıdır. Taşradaki siyaset burjuvazisinin büyük sermayeye karşı talepleri süreç içerisinde merkez-kaç olarak tavsif edilebilecek MHP, MSP gibi siyasal organizasyonlarda kendisini bulacaktır. İkinci önemli unsur 27 Mayıs sonrasında 1961 Anayasasının da sınırlarını çizdiği siyasal alanda merkezin yeniden tanımlanmasıdır. Bu tanımlama önce merkez sağ siyasal organizasyonun ve klasik merkez sağ kimliğin konsolidasyonunu sağlarken 1970'lere girilirken tam tersi bir etki yaratarak

ufalanmasının önünü açmıştır. Son olarak ise değişen ekonomik koşullara paralel olarak 1970'lerin ilk yarısından itibaren devletin kurumsal yapısının da ideolojik olarak bölünmesinden ve devletin tarihsel misyonundan, kapitalist sermaye birikimini ve bölüşümünü organize etme pozisyonundan kopmasından bahsedilebilir. Bu durum 1980 sonrasında Türkiye'de de "Özalizm" olarak adlandırılan Yeni Sağ hareketlerin Türkiye'ye özgü bir yorumunun mümkün olmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Anderson, P. (2000). "Sola Yeni Bir Anlam Vermek". *Birikim Dergisi*. Sayı 139. Kasım 2000. ss. 62-68.
- Atagöç, Ö. İ. (2019). "Ferruh Bozbeyli'nin Düşüncesinde Demokratik Sağ Kavramı". *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Haziran 2019. Sayı 3(2). ss. 131-143.
- Aughey, A. (2018). *The Conservative Party and the Nation: Union, England and Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Bobbio, N. (1999). *Sağ ve Sol, Bir Politik Ayrımın Anlamı*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bora, T. (2012). "Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi". İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (Ed.). *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. ss. 9-28. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozbeyli, F. (1976). *Demokratik Sağ*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Cem, İ. (1977). *Tarih Açısından 12 Mart*. Cilt 2. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Coşkun, A. (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Dağı, İ. & Uğur, F. (2009). *Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyli*. İstanbul: Timaş
- Demirel, T. (2009). "1946-1980 Döneminde 'Sol' ve 'Sağ' ". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - 9, Dönemler ve Zihniyetler*. Ed. Tanel Bora & Murat Gültekinçil içinde. ss. 413-450. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demokratik Parti (1972). *Program*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık.
- Demokratik Parti (1973). *946 Hareketinin Manâ ve Felsefesi Etrafında Elele*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.
- Demokratik Parti (1977). *Tüzük*. Ankara: Selçuklu Matbaası.
- Diamanti, I. (2007). "The Italian centre-right and centre-left: Between parties and 'the party' ". *West European Politics*, 30:4. 733-762.
- Emrence, C. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergil, D. (1975). "The Political Forces Behind Secularism and Islamic Conservatism in Turkey: A Socio-historic Interpretation". *Islamic Studies*, Vol. 14. No. 1. (Spring 1975), ss. 55-64.
- Hatemi, H. P. (1967). *İslâm Açısından Sosyalizm*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. Çev.: Ceren Elitez. İstanbul: Timaş.
- Koçak, C. (2006). *İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Küçükömer, İ. (2012). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Lipset, S. M. (1981). *Political Man: the Social Bases of Politics*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Lipset, S. M. & Rokkan, S. (1967). "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction," *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, Seymour Martin Lipset ve Stein Rokkan (eds.), içinde. NewYork: Free Press.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Özkazanç, A. "Yeni Sağ," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl Biterken* içinde. Cilt: 15, ss. 1218-1224. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saybaşı, K. (1992). *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Shils, E. (2002). "Merkez ve Çevre". (Çev.: Yusuf Ziya Çelikkaya). *Türkiye Günlüğü*. 70: ss. 86-96.
- Smith, R. B. (2003). "Political Extremism: Left, Center, and Right". *The American Sociologist*. Vol. 34, No. ½. On Seymour Martin Lipset: Civil Society and Class Politics (Spring - Summer, 2003). ss. 70-80.
- Subaşı, E. (2019). "Bir Yeniden Hegemonikleştirme Hamlesi Olarak 12 Mart Döneminde Reform Siyaseti ve Başarısızlığı". *Mülkiye Dergisi*. 43 (1). 27-61.
- Taşkın, Y. (2008). "Antikomünizm ve Türk Milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 4-Milliyetçilik*. Ed. Taml Bora içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 618-634.
- Taşkın, Y. (2009). "Türkiye'de Sağcılık-Bir Kavramın Yerleşme Tarihini Anlamak...". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - 9, Dönemler ve Zihniyetler*. Ed. Taml Bora & Murat Gültekingil içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 451-496.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Timur, T. (1994). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim.
- Tombuş, İ. (1997). *Politikada 41 Yıl*. Ankara: İzgi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: Arba Yayınları
- Turgut, M. (1991). *Siyasetten Portreler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim (1922-1971)*, C. II. İstanbul: Pera A. Ş.
- Yetkin, Ç. (2004). *S.C.F. Olayı*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Sürelî Yayınlar
- Ant. (1968, Nisan 23). "Bütün Burjuva Partileri TİP'e Karşı Birleşti". *Ant* (69). s. 4-5.
- Cumhuriyet. "Demokrat Parti Dün Kanunen Teessüs Etti". 8 Ocak 1946.
- Cumhuriyet (1961, Mayıs 25). "Sıtkı Ulay'ın Gericilere İhtarı". *Cumhuriyet gazetesi*, s.5.
- Vatan. "Demokrat Parti Kurucularının Gazete Demeci". 8 Ocak 1946.